हाँस्यव्यङ्ग्यकार विष्णु नवीनको हाँस्यव्यङ्ग्यात्मक निबन्धहरुको अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
संकाय महेन्द्ररत्न वहुमुखी क्याम्पस, इलाम,
नेपाली विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर
तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको
प्रयोजनको लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
युवराज मुखिया
क्रमाङ्क - २४, द्वितीय वर्ष
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
इलाम
२०६०-२०६२

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय महेन्द्ररत्न क्याम्पस, इलाम, नेपाली विभाग अर्न्तगत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनकालागी विद्यार्थी श्री **युवराज मुखिया**ले हाँस्यव्यङ्ग्यकार विष्णु नवीनको हाँस्यव्यङ्ग्यात्मक निबन्धहरुको अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कन शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । परिश्रमपूर्वक तयार गरिएको यस शोधकर्ताबाट म सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलामको नेपाली विभाग समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६७/१२/२५

रामप्रसाद गुरागाईं
उपप्राध्यापक
नेपाली विभाग
महेन्द्ररत्न बहुमुखी
क्याम्पस, इलाम

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली विभाग
इलाम

स्वीकृति पत्र

युवराज मुखियाद्वारा यस नेपाली विभागमा प्रस्तुत हाँस्यव्यङ्ग्यकार विष्णु नवीनको हाँस्यव्यङ्ग्यात्मक निबन्धहरुको अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कन शीर्षकको शोध-प्रबन्ध नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर उपाधिको प्रयोजनको निमित्त स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध-प्रबन्ध मूल्याङ्कन समिति

______________	______________	______________
चुडामणि रेग्मी	रामप्रसाद गुरागाई	बुद्धिप्रसाद घिमिरे
(बाह्य परीक्षक)	(शोधनिर्देशक)	(विभागीय प्रमुख)
सेवा निवृत्त, सहप्राध्यापक		
मेची बहुमुखी क्याम्पस, भद्रपुर		

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत शोधप्रत्रको प्रस्तावलाई महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलाम, नेपाली विभागले स्वीकृति प्रदान गरि शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्नु भएकोमा विभागीय प्रमुख सहप्रध्यापक वुद्धिप्रसाद घिमिरे साथै सम्पूर्ण नेपाली विभागप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मैले आदरनिय गुरु उपप्राध्यपक रामप्रसाद गुरागाईज्यूको कुशल निर्देशनमा शोधप्रत्र तयार पारेको छु । विविधत व्यस्तातको बीच मलाई आफ्नो अमुल्य समय दिई सजग र सचेत गराई समुचित मार्गनिर्देशन गरि दिनुहुन शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरुलाई हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र तयारीको क्रममा सहयोग गर्दै आवश्यक सामाग्री अध्ययन गर्न सुविधा दिनुहुने महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याक्पस, इलाम, पुस्ताकलय परिवारप्रति श्रद्धाव्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्ने शीलशीलामा प्रत्यक्ष छलफल अन्तरक्रियामा सहयोग गर्नुहुने विष्णु नवीनको परिवारकै सदस्य छोरा स्काई नविन, छोरीहरु कविता, प्रमिला, सर्मिला, जुनु, नातीहरु सुवास र सागरप्रति पनि आभारी छु । त्यस्तै शोध कार्यका लागि आवश्यक पुस्तक उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुनु महानुभावहरु साथै छलफलको क्रममा ठोस विचार प्रस्तुत गर्नुहुने मान्यजनहरुप्रति पनि आभारी छु ।

मलाई आजको दिनसम्म अध्ययन गर्न प्रेरणा दिनुहुने मेरा पुजनी पिता गोपालकुमार मुखिया र मेरो अध्ययनमा सुरुदेखि नै सहयोग गर्दै स्नातकोत्तर तहसम्म पुऱ्याउन जोड गर्नुहुने माता रिमा मुखिया साथै अध्ययन क्रममा सहयोग गर्ने दाजु भाईहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयारीको क्रममा पुस्तकहरुको व्यवस्थापन गरि अध्ययन र लेखन समयमा शान्त वातावरण बनाई सहयोग गर्ने श्रीमती सिसीता मुखियाप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । अध्ययन लेखनको समयमा शान्त वातावरणमा मुस्कुराउदै आगनमा हजुरबा हजुरआमा र आमासँग घुमीघुमी खेल्ने सानो छोरा सौरव बाबुलाई आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनार्थ म.र.ब.इलाम, नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

२०६७ चैत्र २४ गते

युवराज मुखिया
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष
क्रमाङ्क- २४
२०६०-२०६२
नेपाली विभाग
म.र.व. क्याम्पस, इलाम

शोधसार

शोधशीर्षक: हाँस्यव्यङ्गयकार विष्णु नवीनको हाँस्यव्यङ्गयात्मक निबन्धहरुको अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कन ।

शोधनिर्देशन : रामप्रसाद गुरागाई, सहप्राध्यपक, नेपाली विभाग, महेन्द्ररत्न बहुमखी क्याम्पस, इलाम

शोधार्थी : युवराज मुखिया

शोधप्रयोजन: त्रिभुवा विश्वविद्यालय, मानाविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकाय अर्न्तगत नेपाली विभाग महेन्द्ररत्न बहुमुखी क्याम्पस, इलामको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि

शैक्षिक सत्र : २०५९-२०६१

प्रस्तुत मिति : २०६७/१२/२४

प्रस्तुत हाँस्यव्यङ्गयकार विष्णु नवीनको हाँस्यव्यङ्गयात्मक निबन्धहरुको अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कन शीर्षकको शोधपत्रमा परिच्छेद विभाजन निम्न प्रकार गरिएको छ ।

परिच्छेद एक : शोधपरिचय

परिच्छेद दुई : साहित्यकार विष्णु नवीनको संक्षिप्त जीवनी र व्यक्तित्व

परिच्छेद तीन: विष्णु नवीनको विभिन्न विधाका पुस्तकाकार कृतिहरुको संक्षिप्त अध्ययन

परिच्छेद चार : नेपाली निबन्धको ऐतिहासिक दिग्दर्शन

परिच्छेद पाँच : उसिंहार: सारांश तथा निष्कर्ष

परिच्छेद एकमा शोधशीर्षक, शोधप्रयोजन, समस्या कथन शोधकार्यको उद्देश्य, पूर्वकार्यको समिक्षा, शोधकार्यको औचित्य, महत्व र उपयोगिा, शोधकार्यको सीमाङ्कन, सामाग्री संकलन विधि र शोधकार्यको रुपरेखाका बारेमा जानकारी गराईएको छ ।

परिच्छेद दुईमा साहित्यकार विष्णु नवीनको संक्षिप्त नविनी र व्यक्तित्व प्रस्तुतिकरणको क्रममा जन्म र बाल्यकाल, शिक्षादीक्षा, वयसक र कार्यक्षेत्र सम्मान र पुरस्कार, गार्हस्थ्य नीवन र आर्थिक अवस्था, लेखनका निम्ति प्रेरणा र प्रभाव, लेखन प्रारम्भ र साहित्यक जीवन, देवासान, व्यक्तित्वको प्रमुख आधार, शारीरिक व्यक्तित्व र

स्वभाव, अध्यापक व्यक्तित्व, जागिरे व्यक्तित्व, पत्रकार व्यक्तित्व, साँस्कृतिक व्यक्तित्व, वैचारिक व्यक्तित्व, विकृत व्यक्तित्व, साहित्यिक व्यक्तित्वका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

परिच्छेद तीनमा विष्णु नवीनको विभन्न विधाका पुस्तकाकार कृतिहरुको संक्षिप्त अध्ययनको क्रममा साहित्यकार विष्णु नवीन, नेपाली कथा परम्परामा विष्णु नीवन, विष्णु नवीनको कथात्मक रचनाहरु, विष्णु नवीनको कथाकारिता, लोग्ने स्वास्नी कथा संग्रह सालो होटलमा चिया, कविता क्षेत्रमा नवीन, विष्णु नवीनको काव्यकारिता, विष्णु नवीनको कविताहरु, उनको स्मृतिमा खण्डकाव्य, नेपाली निबन्ध परम्परामा विष्णु नवीन, विष्णु नवीनका निबन्ध रचनाहरु, विष्णु नवीको निबन्धकारिताको चर्चा गरिएको छ ।

परिच्छेद चारमा नेपाली निबन्धको ऐतिहासिक दिग्दर्शन प्रस्तुतिकरणमा परिचय, निबन्धका तत्वहरु, वैचारिकता, हार्दिकता, विषयबस्तु, संक्षिप्तता, भाषाशैली, उद्देश्य, साहित्यको अन्य विधाको सापेक्षतामा निबन्धको स्वरुप, निबन्ध र कविता वीचको सम्बन्ध, निबन्ध र नाटक वीचको सम्बन्ध, निबन्ध र कथा वीचको सम्बन्ध, निबन्ध र उपन्यास वीचको सम्बन्ध, आधुनिक नेपाली निबन्ध परम्परा, आधुनिक नेपाली निबन्धको विकास प्रक्रिया, प्रथम चरण (वि.स.१९९१-२००२), द्धितिय चरण, (वि.स. २००३-२०१६), तेस्रो चरण (वि.स.२०१७-२०३०) चौथो चरण समसामायिक युग (वि.स.२०२१-हालसम्म) नेपाली निबन्धमा हाँस्यव्यङ्गग, नेपाली निबन्धमा हाँस्यव्यङ्गयको विकास प्रक्रिया, प्रथम चरण (वि.स. १९९२-२०१६) सम्म द्धितिय चरण (वि.स.२०१७-२०३०) तेसो चरण (वि.स.२०३१-हाल सम्म) निष्कर्ष रहेको छ ।

परिच्छेद पाँचमा हाँस्यव्यङ्गय क्षेत्रमा रहेको विशिष्ट कृतिहरुको अध्ययन विश्लेषण र मूल्याङ्कनको प्रस्तुतिकरणमा पृष्ठभूमी, निबन्ध लेखनको प्रेरणा र प्रभाव, विष्णु नवीनको निबनधकारिता, बस्तु, शैली, उद्देश्य, विष्णु नवीनको हाँस्यव्यङ्गय निबन्धहरुको अध्ययन, छातीमा नआँटेका कुरा हाँस्यव्यङ्गय संगालोका निबन्धहरु, श्रीमतीले पान खादा अप्रकाशित हाँस्यव्यङ्गय संगालोका निबन्धहरु, केही सोधि - केही खोजी, निबन्धात्मक लेखहरु, श्रीमतीसित एकदिन हाँस्यव्यङ्गय संगालोका निबन्धहरु, इलाम एक परिचय, मूल्याङ्कन र निष्कर्ष उल्लेख गरिएको छ ।

परिच्छेद छ सोध कार्यको उपसंहारः सारांश तथा निष्कर्ष हो । उपसंहारः सारांश तथा निष्कर्षमा अघिल्लो प्रत्येक परिच्छेदको बारे निष्कर्षात्मक टिप्पणी गरिएको छ साथै अन्त्यमा यस शोधकार्यसँग सम्भावित शोधशीर्षकको समेत उल्लेख गरिएको छ भने यस शोधमा विष्णु नवीनको परिवारको अन्त्यमा शोधकार्यमा प्रयोग गरिएको सर्न्दभ सामाग्रीहरुको सूची समेत उल्लेख गरिएको छ ।

समाप्त

विषय सूची

परिच्छेद -एक

१. शोध परिचय १-८

१.१ शोध शीर्षक १

१.२ शोध प्रयोजन १

१.३ विषय परिचय १

१.४ समस्या कथन २

१.५ शोध कार्यको उद्देश्य २

१.६ पूर्वकार्यको समिक्षा ३

१.७ शोधकार्यको औचित्य महत्व र उपयोगिता ७

१.८ अध्ययनको सीमा ७

१.९ सामाग्री सङ्कलन विधि ८

१.१० शोधविधि ८

१.११ शोधपत्रको रुपरेखा ८

१.१२ परिशिष्ट ८

परिच्छेद - दुई

२. साहित्यकार विष्णु नवीनको संक्षिप्त जीवनी र व्यक्तित्व ९-२०

२.१ साहित्यकार विष्णु नवीनको संक्षिप्त जीवनी ९

२.१.१ जन्म र बाल्यकाल ९

२.१.२ शिक्षा र दीक्षा ९

२.१.३ वयस्क र कार्यक्षेत्र १०

२.१.४ सम्मान पुरस्कार ११

२.१.५ गार्हस्थ्य जीवन र आर्थिक अवस्था १२

२.१.५ क. पारिवारिक आर्थिक अवस्था १२

२.१.५ ख. दाम्पत्य जीवन र परिवार १२

२.१.६ लेखनका निम्ति प्रेरणा र प्रभाव १२

२.१.७ लेखन प्रारम्भ र साहित्यिक जीवन १४

२.१.८ देहावसान १५

२.२ साहित्यकार विष्णु नवीनको व्यक्तित्व १५

२.२.१ व्यक्तित्वको प्रमुख आधार १५

२.२.२ शारीरिक व्यक्तित्व र स्वभाव १६

२.२.३ अध्यापक व्यक्तित्व १६

२.२.४ जागिरे व्यक्तित्व १६
२.२.५ पत्रकार व्यक्तित्व १७
२.२.६ सांस्कृतिक व्यक्तित्व १७
२.२.७ वैचारिक व्यक्तित्व १८
२.२.८ वहुरुपी व्यक्तित्व १९
२.२.९ साहित्यिक व्यक्तित्व २०

परिच्छेद - तीन

३. विष्णु नवीनको विभिन्न विधाका पुस्तकाकार कृतिहरुको संक्षिप्त अध्ययन २१-२८
३.१ साहित्यकार विष्णु नवीन २१
३.२ नेपाली कथा परम्परामा विष्णु नवीन २२
३.३ विष्णु नवीनका कथात्मक रचनाहरु २२
३.४ विष्णु नवीनको कथाकारिता २२
३.४.१ लोग्ने स्वास्नी कथा संग्रह २३
३.४.२ साली होटलमा चिया २४
३.५ कविता क्षेत्रमा नवीन २५
३.६ विष्णु नवीनको काव्यकारिता २५
३.७ विष्णु नवीनका कविताहरु २६
३.७.१ उनको स्मृतिमा 'खण्डकाव्य' २६
३.८ नेपाली निबन्ध परम्परामा विष्णु नवीन २७
३.९ विष्णु नवीनको निबन्ध रचनाहरु २७
३.१० विष्णु नवीनको निबन्धकारिता २८

परिच्छेद - चार

४. नेपाली निबन्धको ऐतिहासिक दिग्दर्शन २९-४५
४.१ परिचय २९
४.२ निबन्धका तत्वहरु ३०
४.२.१ वैयक्तिकता ३१
४.२.२ हार्दिकता ३१
४.२.३ विषयवस्तु ३१
४.२.४ संक्षिप्तता ३१
४.२.५ भाषाशैली ३२
४.२.६ उद्देश्य ३२
४.३ साहित्यको अन्य विधाको सापेक्षतामा निबन्धको स्वरुप ३२
४.३.१ निबन्ध र कविता वीचको सम्बन्ध ३३
४.३.२ निबन्ध र नाटक वीचको सम्बन्ध ३३
४.३.३ निबन्ध र कथा बीचको सम्बन्ध ३३

४.३.४ निबन्ध र उपन्यास बीचको सम्बन्ध ३४
४.४ आधुनिक नेपाली निबन्ध परम्परा ३५
४.५ आधुनिक नेपाली निबन्धको विकास प्रक्रिया ३७
४.५.१ प्रथम चरण (वि.सं. १९९१-२००२) ३७
४.५.२ द्वितीय चरण (वि.सं. २००३-२०१६) ३८
४.५.३ तेस्रो चरण (वि.सं. २०१७-२०३०) ३८
४.५.४ चौथो चरण/समसामयिक युग (वि.सं. २०३१-हालसम्म) ३९
४.६. नेपाली निबन्धमा हास्यव्यङ्ग्य ४०
४.७ नेपाली निबन्धमा हास्यव्यङ्ग्यको विकास प्रक्रिया ४०
४.७.१ प्रथम चरण (वि.सं. १९९१-२०१६) ४१
४.७.२ द्वितीय चरण (वि.सं. २०१७-२०३०) ४२
४.७.३ तेस्रो चरण (वि.सं. २०३१ देखि हालसम्म) ४२
४.८ निष्कर्ष ४३

परिच्छेद - पाँच

५. हास्यव्यङ्ग्य क्षेत्रमा रहेको विशिष्ट कृतिहरुको अध्ययन **४६-११८**
५.१. पृष्ठभूमि ४६
५.२. निबन्ध लेखनको प्ररणा र प्रभाव ४६
५.३. विष्णु नवीनको निबन्ध ४७
५.३.१. वस्तु ४७
५.३.२. शैली ४७
५.३.३ उद्देश्य ४८
५.४ विष्णु नवीनको हास्यव्यङ्ग्य निबन्धहरुको अध्ययन ४८
५.४.१ 'छातीमा नआँटेको कुरा' हास्यव्यङ्ग्य संगालोका निबन्धहरु ४८-६०
५.४.२ 'श्रीमतीले पान खाँदा' अप्रकाशित हास्यव्यङ्ग्य संगालोका निबन्धहरु ६१-८९
५.४.३ 'केही सोधी केही खोजी' निबन्धात्मक लेखहरु ८९-११२
५.४.४ 'श्रीमतीसित एकदिन': हास्यव्यङ्ग्य संगालोका निबन्धहरु ११२-११५
५.४.५ इलाम एक परिचय ११५
५.४.६ मूल्याङ्कन र निष्कर्ष ११६

परिच्छेद-छ

६. उपसंहारः सरांशा तथा निष्कर्ष **११९-१२१**
६.१. उपसंहार ११९
६.२. सम्भाव्य शोध शीर्षकहरु १२१

परिशिष्ट

उपलब्ध फोटो १२२

सङ्क्षिप्त रुप एवम् चिन्हहरु

सङ्क्षिप्त रुप	*पूर्ण रुप*
अ.प्र.	अप्रकाशित
वि.सं.	विक्रम सम्बत्
एस.एल.सी.	स्कुल लिभिङ सर्टिफिकेट
स्व.	स्वर्गीय
आई.ए.	ईण्टरमिडिएट अफ आर्टस
एम.ए.	मास्टर अफ आर्टस
डा.	डाक्टर
त्रि.वि.वि.	त्रिभूवन विश्वविद्यालय
ऐ.	ऐजन
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
सा.प.	साझा प्रकाशन
पृ.	पृष्ठ
सं.	संस्करण
सम्पा.	सम्पादक
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
प्रा.लि.	प्राईभेट लिमिटेड
गा.प.	गाउँ पञ्चायत
प्र.सं.	प्रथम संस्करण
रु.	रुपैंया
पो.अ.	पोष्ट अफिस
जि.प.	जिल्ला पञ्चायत
....	केही अंश छुटेको
/	वा र अथवा